

Zeszyty Rybnickie 23
KATALOG ZBIORÓW

Aleksandra Grabiec

**JAKLE,
KIECKI
I ZOPASKI**

**Strój ludowy
ziemi rybnickiej**

MUZEUM W RYBNIKU
RYBNIK 2015

Spis treści

Słowo wstępne	7
Wstęp	9
Stan badań nad strojem ludowym	15
Strój ludowy ziemi rybnickiej	17
Zakończenie	25
Stroje – Katalog zbiorów	27
Strój kobiecy	27
Jakle – bluzki	27
Kabotki – koszulki	35
Kiecki – Suknie	37
Zopaska, zapaska, fortuch – fartuch	45
Czepce	53
Szalify, szaljki – wstążki do czepca lub galandy	55
Chusty	58
Bielizna	66
Biżuteria	69
Buty kobiece	70
Strój męski	71
Strój dziecięcy	74
Fotografie – Katalog zbiorów	75
Wykaz skrótów	114
Słowniczek	115
Bibliografia	119
Zusammenfassung	121
Summary	123

Stan badań nad strojem ludowym

Tematem stroju ludowego zajmują się badacze od wielu lat, interesuje on nie tylko etnografów, ale także historyków, kostiumologów czy folklorystów. To sprawiło że posiadamy bogatą literaturę etnograficzną, w tym również dotyczącą stroju ludowego. Nieliczne publikacje Jana Stanisława Bystronia, Kazimierza Moszyńskiego, Jędrzeja Kitowicza, czy Agnieszki i Tadeusza Dobrowolskich, wydane przed II wojną światową, zostały uzupełnione po jej zakończeniu nowymi wydawnictwami powstającymi dzięki szeroko zakrojonym pracom naukowo-badawczym. Dowodem tego są opracowane i wydane zeszyty *Atlasu Polskich Strojów Ludowych*³⁴, prace zwarte oraz artykuły naukowe wielu autorów, m.in. Ireny Turnau³⁵, Tere-

sy Karwickiej³⁶, Elżbiety Piskorz-Branekovej³⁷, Aleksandra Jackowskiego³⁸, a przede wszystkim największego autorytetu w dziedzinie stroju ludowego, prof. Barbary Bazieli³⁹, która będąc pracownikiem muzealnym, a także nauczycielem akademickim, swój zawodowy czas poświęciła nade wszystko strojom ludowym, nie tylko tym występującym w Polsce, ale także poza nią⁴⁰. W tym miejscu warto podkreślić rolę, jaką odegrali w tym temacie właśnie muzealnicy. Dzięki ich pracy badawczej, przygotowywanym ekspozycjom oraz katalogom wydawanym przy tej okazji, liczba publikacji na temat odzieży i strojów ludowych znacznie wzrosła⁴¹, zwłaszcza tych dotyczących Górnego Śląska⁴². O stroju ludowym, występującym na ziemi rybnickiej, wspominali już w 1936 r. Agnieszka i Tadeusz Dobrowolscy⁴³, w późniejszym okresie (jak już wspomniano wcześniej) pisała na ten temat w bardzo wielu publikacjach Barbara

³⁴ *Atlas Polskich Strojów Ludowych* jest jedną z serii wydawniczych Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, której pierwszy zeszyt ukazał się w 1949 r., ostatni w 2008 r. (nr 38). Planowane jest wydanie kolejnych 7 zeszytów APSL oraz monografii zbiorowych, z których nakład jednej - *Strój ludowy jako fenomen kulturowy*, wydanej w 2013 r. - został wyczerpany w listopadzie 2015 r. W 2012 r. rozpoczęto realizację kilkuletniego projektu badawczego *ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH: kontynuacja prac wydawniczych, przeprowadzenie badań terenowych i kwerend źródłowych oraz cyfryzacja materiałów źródłowych i udostępnienie ich w Internecie*, finansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Jego głównym celem było prowadzenie badań terenowych oraz źródłowych (w tym muzealnych), by móc na podstawie zebranych materiałów przygotować katalog informacji dot. kolekcji polskich strojów ludowych (codziennych i odświętnych), znajdujących się w zasobach muzeów znajdujących się na terenie Polski. Uzasadnieniem podjęcia się realizacji tak szeroko zakrojonego projektu jest podpisana przez Polskę Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości, definiowanego jako: *zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki*. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. W tę definicję wpisuje się zagadnienie stroju ludowego, wytwarzanego od pokoleń, obwarowanego wieloma normami zwyczajowymi i praktykami kulturowymi przedstawicieli poszczególnych wspólnot lokalnych i regionalnych. W myśl ochrony owego dziedzictwa konieczne jest jego dokumentowanie oraz rejestrowanie przejawów wciąż żywych form tradycyjnego rzemiosła związanego z wytwórczością poszczególnych elementów odzieży. Za: <http://stroje.ptl.info.pl/o-projekcie.html>, 1.12.2015.

³⁵ I. Turnau, *Wpływ szlacheckiej i mieszczańskiej odzieży na polski ubiór ludowy w XVI-XIX wieku* [w:] *Polska sztuka ludowa*, rok XXXI, 1977, nr 2.

³⁶ T. Karwicka, *Ubiory ludowe w Polsce*, Wrocław 1995.

³⁷ E. Piskorz-Branekova, *Polskie stroje ludowe*, Warszawa 2004, t. I-II, t. III, Warszawa 2007

³⁸ A. Jackowski, *Polska sztuka ludowa*, Warszawa 2002.

³⁹ B. Bazieli, *Złote hafty w tradycyjnej odzieży na Śląsku*, Bytom 1973; *taż*, *Śląskie stroje ludowe*, Katowice 1988; *taż*, *Ludowe wyszycia i hafty na Śląsku*, Katowice 2005; *taż*, *Strój ludowy na Śląsku*, Chorzów 2001.

⁴⁰ *taż*, *Kolory Europy. Odzież i stroje ludowe*, Katowice 2008; *taż*, *Stroje ludowe narodów europejskich*, cz. I i II, Wrocław 1995 i 1997.

⁴¹ *taż*, *Moda w strojach ludowych*, katalog wystawy, Bytom 1967; Z. Lipiarz, *Raciborski strój ludowy*, katalog zbiorów, Racibórz 1978; M. Michalczyk, *Kiecki, gunie, modrzyńce. Stroje ludowe na Górnym Śląsku*, katalog wystawy, Katowice 2001; A. Szymula, *My i nasi sąsiedzi, Stroje ludowe w województwie śląskim*, katalog wystawy, Tychy 2007; *taż*, *W jakli, kiecce, sztofce. Strój ludowy w Tychach i okolicy*, katalog wystawy, Tychy 2013; M. Kiereś, *Strój ludowy górali wiślańskich*, katalog wystawy, Wisła 2002; J. Jarosz, *Kobieta odświętna czyli Ślązaczka w stroju ludowym*, katalog wystawy, Katowice 2014; J. Ćwikła, *Stroje ludowe raciborszczyzny* za: <http://www.naszraciborz.pl/site/art/0-0-88-stroje-ludowe-raciborszczyzny.html>, 7.11.2015; A. Grabiec, *Strój ludowy w rybnickim*, „Rybnicki Kurier Muzealny”, nr 1, 2010, s. 2.

⁴² Zapomnieć nie można o serii wydawanej przez Fundację Braci Golców. Trzy z pięciu dotąd wydanych tomów zostało opracowanych przez pracowników muzealnych (Kiereś M., *Strój górali śląskich*, Kraków 2008; E.T. Filip, B. Rosiek, *Strój górali żywieckich*, Kraków–Milówka 2007; M. Kiereś, G. Studnicki, *Strój cieszyński*, Kraków–Milówka 2014.

⁴³ A.T. Dobrowolscy, *Strój, haft i koronka...*

Zopaska, zapaska, fortuch – fartuch

Zgromadzony w grupie etnograficznej zbiór fartuchów jest bardzo różnorodny w kroju, zdobnictwie, doborze materiału. Te z najwcześniejszego okresu są bardzo długie, przysłaniające *kieckę*, z układanymi w pasie zakładkami doszytymi do szerokiego paska z tego samego materiału lub z dobranego (flaneli, szarego lub białego płótna, kolorowego kretonu czy perkalu), często przedłużanego pasmanteryjnymi sznurczkami, lub wąską tasiemką, także sznurówkami służącymi do zawiązania w pasie. Późniejsze *zopaski*, szczególnie te z okresu lat trzydziestych i czterdziestych, są bardzo krótkie, zaledwie sięgające kolan, uszyte z wąskich kawałków materiału, oszczędnie. Spośród 38 zgromadzonych fartuchów, tylko dwa pochodzą z regionu raciborskiego, jeden z Goleszowa, pozostałe to efekt badania terenu rybnickiego.

65. *Zopaska* uszyta z dwóch kawałków jedwabiu zszytego maszynowo po środku, o splocie atlasowym w tonacji stonowanej żółci z wzorem wielobarwnych kwiatów, ze śladami ręcznej malatury o kwiatowym motywie, ułożone drobne zakładki doszyte do krótkiego paska o szer. 5.5 cm z tego samego materiału, obciętego poza pasem, z doszytą tasiemką w białej tonacji, o dł. 38 cm. Pow. rybnicki, pocz. XX w.

Wymiary: dł. 92 cm, szer. 161 cm

MRy/E/22

66. *Zopaska* uszyta z rypsu jedwabnego, produkcji fabrycznej, ze ścięciem maszynowym, w tonacji niebieskiej, ze wzorem kwiatowym o żółtej barwie. Pow. rybnicki, koniec XIX w.

Wymiary: dł. 93 cm, szer. 57 cm

MRy/E/43

67. *Zopaska* uszyta z rypsu jedwabnego o splocie adamaszkowym, o jasnoseledynowej tonacji, ze wzorem białych kwiatów z zielonymi listkami, uszyte maszynowo, z zakładkami,

z wszytymi do pasa tasiemkami bawełnianymi. Pow. rybnicki, pocz. XX w.

Wymiary: dł. 67, szer. 68 cm

MRy/E/84

68. *Zopaska* uszyta z czarnego jedwabiu o adamaszkowej fakturze, z tłoczonymi fabrycznie wzorami kwiatowymi oraz malowanymi ręcznie wielobarwnymi bukietami kwiatów (pomarańczowych, niebieskich i białych) i zielonych listków, z wszytą do pasa szeroką (5.5 cm) czarną tasiemką bawełnianą. Pow. rybnicki, pocz. XX w.

Wymiary: dł. 79, szer. 79 cm

MRy/E/118

69. *Zopaska* uszyta ze sztucznego atlasu, z wytłaczanymi fabrycznie wzorami kwiatowymi w tonacji jasnoseledynowej, z poziomymi szczypankami w dolnej części oraz zaszewkami przy pasie, wszytym w szeroki pas z tasiemkami służącymi do zawiązywania. Pow. rybnicki, pocz. XX w.

Wymiary: dł. 71 cm, szer. 67 cm

MRy/E/120

70. *Zopaska* uszyta z jedwabiu, z wytłaczanym motywem kwiatów, uszyta w kształcie trapezu z trzech brytów, wszyta w wąski pasek, bez marszceń, zdobiona trzema drobnymi zakładkami (*zagibkami*). Pow. rybnicki, pocz. XX w.

Wymiary: dł. 75 cm, szer. 100 cm

MRy/E/121

71. *Zopaska* z kompletu ślubnego, uszyta z trzech brytów z jedwabiu o splocie atlasowym w brązowo-żółtoniebieskiej tonacji, z wrabianym fabrycznie wzorem kwiatowym; dół zdobiony trzema zakładkami, z doszytym paskiem z dobranego materiału. Pow. rybnicki, pocz. XX w.

Wymiary: dł. 77 cm, szer. 40 cm

MRy/E/161/3

Katalog, poz. 65,
fot. Celestyna Chlubek-Adamczyk

Buty kobiece

179. Buciki damskie, *trzewiczki* z cholewką sięgającą łydki, uszyte z czarnej skóry, sznurowane, szyte w zakładzie szewskim. Leszczyny, okres międzywojenny.

Wymiary: wys. 21 cm, dłu. 28 cm, szer. 10 cm

MRy/E/1342/1-2

Katalog, poz. 179,
fot. Łukasz Zawada

oraz szczypankami przy mankietach, w *kiece* przysłoniętej krótszą *zopaską* z ozdobną falbaną. Gotartowice (?), 1916 r.

Wymiary: 10 x 5 cm

MRy/E/2214/29

328. Fotografia (wykonana w plenerze) kobiety pasącej łaciatą krowę, w białej *jakli*, *kiece* z *zopaską* oraz w czarnej chustce na głowie zawiązanej pod brodą. W tle widoczny pejzaż leśny. Gotartowice (?), 1916/1917 r.

Wymiary: 9 x 6,5 cm

MRy/E/2214/34

329. Fotografia siedzącej po płótnie kobiety w jasnej *jakli* i *kiece* oraz białej *zopasce*, wiążącą jasną chustkę z frędzlami na głowie. Gotartowice (?), 1916/1917 r.

Wymiary: 5,2 x 4 cm

MRy/E/2214/35

330. Fotografia pamiątkowa pięciu młodych dziewcząt w odświętnych, czarnych *jaklach* ze stójkami i z wysoko marszczonymi bufkami, w *kieckach* przysłoniętych *zopaskami* w jasnych i ciemnych tonacjach, a także malutkiego dziecka w białej sukience oraz stojących po bokach dwóch młodych chłopców w czarnych garniturach, z wpiętymi *woniaczkami* z kwiatów w butonierkach i słomkowych kapeluszach na głowach oraz laskach w rękach. Zdjęcie wykonane w plenerze, na tle sadu z drzewami. Gotartowice (?), 1916/1917 r.

Wymiary: 8,7 x 6,7 cm

MRy/E/2214/37

331. Fotografia rodzinna nieznanego rodziny z siedmiorgiem dzieci, pozujących do zdjęcia na tle drewnianego domu i ogrodu z drzewami. Kobieta w czarnej chustce na głowie, zawiązanej na *ziurok* i *jakli* ze stójką; mężczyzna w *ancugu*, białej koszuli i *hucie* na głowie; starsze dziewczynki ubrane w *jakle*, dwie w białe, dwie w czarne, ze stójkami podpiętymi broszkami i w czarnych *kieckach*. Gotartowice (?), 1916/1917 r.

Wymiary: 8,8 x 6,5 cm

MRy/E/2214/39

MRy/ADE/343/78
Pogrzeb, Rybnik, ul.
Cmentarna, l. 30. XX w.

MRy/ADE/343/88
Rybnik, pielgrzymka,
okres międzywojenny

332. Fotografia trzech młodych kobiet w białych *jaklach* ze stójką i wysoką bufką, zapinanych z boku lub środka na zatrzaski lub guziki, w czarnych *kieckach* przysłoniętych *zopaskami*, w różnych tonacjach. Trzej stojący pomiędzy nimi mężczyźni w kapeluszach ubrani są w czarne *ancugi* i białe koszule. Gotartowice (?), 1916/1917 r.

Wymiary: 8,8 x 6,5 cm

MRy/E/2214/43

333. Fotografia rodzinna (z okazji pierwszej komunii św.) dziewczynki w białej *jakli* i *kiece*, wykonana na tle

białego domu siedzącej rodziny. Dwie kobiety z przodu ubrane są w ciemne *jakle* ze stójkami i długie *kiecki* przysłonięte białymi *zopaskami*; z boku stoi czterech chłopczyków w ciemnych garniturkach, a za nimi dwie dziewczynki ubrane w strój ludowy. Gotartowice (?), 1916/1917 r.

Wymiary: 8,8 x 6,5 cm

MRy/E/2214/47

334. Fotografia *starki* z wnukami na tle lasu. Kobieta siedzi ubrana w ciemną *jaklę* i *kieckę* oraz chustkę zawiązaną pod brodą. Dwie stojące obok dziewczyn-